

# Biblioteka Fadil-paše Šerifovića u Gradačcu

## Fadil-pasha Sherifovic Library in Gradacac

Mr.sc. Nusret Kujraković

Gradačac, Bosna i Hercegovina

[kujraknusret@gmail.com](mailto:kujraknusret@gmail.com)

### Sažetak

*Ovaj rad bavi se bibliotekom Fadil-paše Šerifovića u Gradačcu. Prilog je proučavanju historije biblioteka u Bosni i Hercegovini. Biblioteka Fadil-paše Šerifovića u Gradačcu sagrađena je 1255. po Hidžri, odnosno 1839/40. godine u dvorištu Husein-kapetanove džamije. To je bila prva javna biblioteka u Gradačcu. Njen utemeljitelj i vakif bio je istaknuti državnik i pjesnik Fadil-paša Šerifović. Radila je od 1839/40-1893. godine. Njena edukativna i kulturna uloga u životu stanovnika Gradačca i susjednih mjesta bila je značajna. Bibliotečki knjižni fond sačinjavali su rukopisi i štampane knjige na orijentalnim jezicima iz područja islamistike, orijentalne lingvistike i historije. Jedini poznati bibliotekar bio je hafiz Mustafa ef. Imamović. Značajna je i njena sadašnja kulturnohistorijska vrijednost, kao dijela nacionalnog spomenika graditeljske cjeline Husein-kapetanove džamije. Nakon prestanka rada biblioteke, dio knjiga je sačuvan i danas se nalazi u Medžlisu Islamske zajednice Gradačac i Orijentalnoj zbirci Zavičajnog muzeja u Gradačcu. Planirana je obnova rada ove biblioteke u skorijoj budućnosti.*

**Ključne riječi:** biblioteka, Fadil-paša Šerifović, knjige, Gradačac

### Abstract

*This work deals with the library of Fadil-pasha Sherifovic in Gradacac. It is contribution to studying the history of libraries in Bosnia and Herzegovina. Fadil-pasha Sherifovic Library in Gradacac was built in 1255. by Hijri calendar, or 1839/40. year in the yard of Hussein-captain mosque. It was the first public library in Gradacac. Its founder and vakif was a famous statesman and poet Fadil-pasha Serifovic. The library has been worked since 1839/40. till 1893. Its educational and cultural role in lives of Gradačac and neighboring places would be a significant. The manuscripts and printed books in the oriental languages, which deal with islamic sciences, oriental linguistics and history, established its collection of books. One of its librarians was hafiz Mustafa ef. Imamovic. Also, its current cultural-historical value, as a part of national monument of Hussein-captain mosque, is important. After its closing, a part of its books has been deposited and today is situated in Islamic community in Gradacac and in the oriental collection of books in local museum in Gradacac. It is planned to rebuild its work in the near future.*

**Keywords:** library, Fadil-pasha Serifovic, books, Gradacac

### 1. Uvod

Snažniji zamah u ekonomskom, političkom, kulturnom i vjerskoprosvjetnom životu Gradačac doživljava tek početkom 18. stoljeća. Njegov novi geostrateški položaj u Osmanskom carstvu kreirao je povoljnije uvjete za širenje pismenosti i prosvjete, izgradnju džamija, mekteba, medresa i nastanak prvih privatnih i javnih biblioteka. Pobrojane ustanove bile su, u tom vremenu, glavni nosioci opismenijavanja, prosvjećivanja i kulturnog preporoda.

Treba istaknuti da je, u periodu do polovine 19. stoljeća, u Gradačcu postojalo više privatnih i javnih biblioteka. Posebno su se isticale biblioteke Murat-kapetana i hadži Bećir-bega Gradašćevića, kao i biblioteka porodice Mulaibrahimović-Muftić.<sup>1</sup> Pored porodičnih, postojale su i biblioteke javnog karaktera: biblioteka Svirac medrese i javna biblioteka Fadil-paše Šerifovića.<sup>2</sup> Predmet našeg zanimanja je biblioteka Fadil-paše Šerifovića, prva javna biblioteka u Gradačcu.

### 2. Nastanak biblioteke

Biblioteka Fadil-paše Šerifovića u Gradačcu sagrađena je 1255. po Hidžri<sup>3</sup>, odnosno 1839/40. godine u dvorištu glavne gradačacke džamije Husejnije.<sup>4</sup> Bila je to prva javna biblioteka u Gradačcu, koja je bila na usluzi svim građanima. Njen utemeljitelj i vakif bio je istaknuti državnik i pjesnik Fadil-paša Šerifović.<sup>5</sup> Po njemu je nazvana biblioteka Fadil-paše Šerifovića, u narodu poznatija kao k(č)utubana.<sup>6</sup> Zgrada biblioteke je prizemna, kvadratičnog oblika, dimenzija 6 x 6 metara. Prvobitno je bila nadsvođena kupolom, a danas ima četverovodni krov pokriven

1 Detaljnije o ovoj biblioteci vidi: Kujraković, Nusret. Privatna biblioteka gradačacke porodice Muftić i njen utemeljitelj gradačacki muftija hadži hafiz Ahmed ef. Mulaibrahimović (Svirac) // *Bosniaca* : časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH. God. 14, br.14, (2009), str.103-112. Detaljnije o ovoj porodici vidi: Mehmedović, Ahmed. Alimske porodice: Mulaibrahimović-Muftić (Svirac) // *Novi Muallim* : časopis za odgoj i obrazovanje, god.VIII, br.31, (29.septembar 2007.), str.88-93.

2 Općenito o bibliotekama na području Gradačca vidi: Hadžić, Adem. Rukopisne zbirke i biblioteke na području Gradačca“ // *Analizirajući Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu*, knj.17-18, Sarajevo, 1999, str.169-175.

3 Preračunavanje hidžetskih godina u godine nove ere izvršeno na temelju knjige Fajić, Zejnil. *Tabelarni pregled hidžetskih godina preračunatih u godine nove ere*. Sarajevo,1982, str.106-107.

4 Detaljnije o Husejniji, odnosno Husein-kapetanovoj džamiji vidi u: Kujraković, Nusret. *Husein-kapetanova džamija i džemat Husejnija u Gradačcu*: monografija povodom 180. godišnjice od izgradnje, Medžlis Islamske zajednice Gradačac. Gradačac, 2006.

5 Fadil-paša Šerifović rođen je u Sarajevu 1802/03., a umro u Istanbulu 1882. godine. Bio je centralna figura Bosne pred dolazak Omer-paše Latasa, pjesnik i derviš, političar, bogataš i bosanski plemić, nadaren i obrazovan, vrstan kaligraf i mevlavijanski šejh, imam, kadija i mutesellim (upravljao i Gradačcom). Napisao je: Diwan poezije, Šerhi-evradi Mevlana i brojne tarihe. Istakao se svojim dobrotvornim djelima i vakufima. U Gradačcu je dao izgraditi: Hajr-česmu i biblioteku. Uvakufo je poznati Mushaf, koji se nalazi u GHB biblioteci u Sarajevu. Detaljnije o njemu i njegovom Divanu poezije vidi u: Nametak, Fehim. *Fadil-paša Šerifović, pjesnik i epigrafčar Bosne*. Sarajevo, 1980.

6 Arapsko-perzijska kovanica: arap. pl. kutub, sing. kitab-knjiga i perz. hane-kuća. // Škaljić, Abdulah. Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku. Peto izdanje. Sarajevo : Svjetlost, 1985, str.428-429.

biber crijepom. Ne ističe se posebnim arhitektonskim i umjetničkim elementima. Postoje dva mišljenja oko načina izdržavanja biblioteke. Prvo mišljenje je da je Fadil-paša za ovu biblioteku odredio neki poseban vakuf iz svog velikog bogatstva.<sup>7</sup> Ova pretpostavka temelji se, najvjerojatnije, na tadašnjem običaju da je vakif osiguravao i izdržavanje svog vakufskog dobra (mekteba, medrese, džamije, tekije, biblioteke i sl.).<sup>8</sup> Drugo mišljenje zastupa autor ovog teksta, koji tvrdi da se biblioteka izdržavala iz prihoda vakufa begovske porodice Gradašćević. U prilog ovoj tvrdnji ide i činjenica da se u vakufnami Fadil-paše koju je dao sačiniti 1873. i kasnijoj dopuni iz 1882. godine ne spominje vakuf za biblioteku u Gradačcu, niti se određuje iznos novca iz nekog drugog vakufa za njeno funkcioniranje.<sup>9</sup> Osim toga, uvidom u stariju vakufsku dokumentaciju Medžlisa Islamske zajednice Gradačac, utvrđeno je da nije postojao Fadilov vakuf u Gradačcu.

Iznad vrata biblioteke i danas se nalazi tarih/natpis<sup>10</sup>, napisan nesh pismom u obliku kamene ploče veličine 80x30 cm.<sup>11</sup> Prijevod tariha glasi:

"Događa se ono što Allah hoće. Vakif ove biblioteke je Sejjid Fadil-paša Šerifović. Neka mu Allah uveća čast i uged na oba svijeta. Allahu se utječemo. Amin. 1255.g. po Hidžri." (1839-40)

Izgradnjom ove biblioteke "Gradačac je uz Sarajevo jedino mjesto u Bosni i Hercegovini koje je u tursko doba imalo posebnu zgradu za jednu biblioteku."<sup>12</sup> Na taj način "ovaj kraj se izjednačio sa Sarajevom, jer je samo još u Sarajevu biblioteka bila u okviru džamije."<sup>13</sup>

Pored vjerskih, postoji nekoliko drugih motiva koji su značajno utjecali na Fadil-pašu da baš u Gradačcu izgradi svoje prve vakufske hajrate: biblioteku i hajr česmu.<sup>14</sup>

7 Više o njegovom bogatstvu u: Kamberović, Husnija. *Begovski zemljišni posjedi u Bosni i Hercegovini 1878-1918*. Zagreb, Sarajevo: Hrvatski institut za povijest u Zagrebu, Institut za istoriju u Sarajevu, 2003, str. 322-331 i Kamberović, Husnija. *Zemljišni posjedi obitelji Fadilpašića: prilog historiji bosanskih begova // Radovi: časopis Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*. Vol.30, (1997), str. 175-183.

8 Ovo mišljenje zastupao je Mahmut Traljić, više o tome: Traljić, Mahmut. *Iz vjerskog i vjersko-prosvjetnog života Muslimana u Gradačcu*. Gradačac: Odbor Islamske zajednice Gradačac, 1974, str.10.

9 Omanović-Veladžić, Alma. *Sarajevske vakufname u Kadićevoj Hronici (1844-1877) // Prilozi za orijentalnu filologiju*. br. 58 (2008.), str. 195-199.

10 Netačan je podatak da se ovaj tarih danas nalazi iznad vrata javne biblioteke Alija Isaković u Gradačcu, nekadašnje Narodne biblioteke, koji se nalazi u navedenom članku Lamije Hadžiosmanović na str. 9-17 i odluci Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika BiH o proglašenju gradačke džamije Husejinije nacionalnim spomenikom BiH. Vidi: Službeni glasnik BiH, br.84/05 ili na web stranici Komisije <http://www.kons.gov.ba>

11 Mujezinović, Mehmed. *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*. Knjiga II. Sarajevo: IP „Veselin Masleša“, 1977.

12 Traljić, Mahmut. *Iz vjerskog i vjersko-prosvjetnog života Muslimana u Gradačcu*. Gradačac, 1974, str.10. Traljić je prvi autor koji je napisao kraći općeniti tekst od 16 redaka o ovoj biblioteci, koji se svodi na godinu izgradnje i dimenzije zgrade, prvog poznatog bibliotekara i konstataciju da se ne zna ništa o knjižnom fondu i gdje je on završio nakon prestanka rada biblioteke. Kasniji istraživači koji su se doticali ove biblioteke koristili su njegov rad i nisu ponudili nove činjenice o radu ove biblioteke. Vidi: Hadžiosmanović, Lamija. *Pisana riječ i biblioteke u Bosni i Hercegovini u vrijeme osmanske uprave kod Bošnjaka // Diwan: časopis za kulturu*. Gradačac, br.1 (1998), str. 9-17; Hadžić, Adem. nav.čl., str.171.; Mujezinović, Mehmed. nav.dj., str.176-177; Sarajlić, Esad. *Gradačac sa okolinom - u prošlosti*. Gradačac: BZK Preporod OO Gradačac, 2008. Zanimljivo je istaknuti da nije ni spomenuta u knjizi o bibliotekama u razdoblju od 1878-1918. godine. Vidi: Hadžiosmanović, Lamija. *Biblioteke u BiH 1878-1918*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1980.

13 Hadžić, Adem. nav.čl., str.171.

14 Više o njegovim vakufima vidi: Traljić, Mahmut. *Fadil-pašini vakufi // Preporod: islamske informativne novine*. god. VII, br.2/129 (1976.), str.7 i Nametak, Fehim. nav.dj., str.52.

Naime, jedno vrijeme bio je muteselim<sup>15</sup> Gradačca (od 1837.)<sup>16</sup>, zatim bio je u ženidbenim vezama sa begovskom porodicom Gradašćević (udao je svoju kćerku Merjemu za Mahmud-begefindiju Gradašćevića, sina Osman-paše i bratića Husein-kapetana, a Fadilov sin Mustafa Hajrudin vjenčao se sa Nurom Gradašćević, unukom Osman-paše).<sup>17</sup>

Vrlo važno je navesti da je u tom periodu u Gradačcu postojala Murat-kapetanova medresa na udaljenosti od 20 metara od biblioteke i džamije Husejinije.<sup>18</sup> Biblioteka i voda, po sasvim logičnoj prosudbi Fadil-paše, bile su, pored već postojeće džamije i medrese, najpotrebnije i najkorisnije za narod, a posebno medresanske učenike.

Nakon prestanka rada 1893. godine biblioteka je korištena u druge svrhe. Godine 1911. pokrenuta je akcija da se riješi problem prostorijsa tadašnjeg Vakufskog povjerenstva u Gradačcu, koje je plaćalo godišnje 200 kruna kirije za najam svoje pisarne. Vakufsko-mearifski saborski odbor u Sarajevu, razmatrajući ovo pitanje, predložio je Vakufskom povjerenstvu u Gradačcu da se ova ćutubhana popravi i preuredi za ured tog povjerenstva.<sup>19</sup> Ovaj prijedlog odobrio je Vakufsko-mearifski sabor u Sarajevu na svojoj sjednici od 27.12.1911.godine.<sup>20</sup> Vakufsko povjerenstvo je obavezano da o vlastitom trošku popravi staru ćutubhanu za potrebe svog ureda. U roku od 5 godina Povjerenstvo nije moralo plaćati kiriju, a nakon isteka tog roka trebalo je plaćati vakufu Husein-kapetanove džamije godišnje 100 kruna kirije.<sup>21</sup>

Vakufsko povjerenstvo u Gradačcu prihvatilo je ovaj prijedlog, te je ugovor o izvođenju radova sklopilo sa Ahmetom H. Mešanovićem. Prema ugovoru od 19.3.1912. godine, majstor Ahmet se obavezao da će dotrajalu zgradu oboriti do temelja, sazidati novu na jednu ciglu, omalteristati, popoditi i pokriti. Vakufsko povjerenstvo je trebalo osigurati građevinski materijal. Također, obavezao se da će o svom trošku izmijeniti stare i uraditi četiri nova prozora i vrata. Ukupan posao je sklopljen za 320 kruna. Ured Vakufskog povjerenstva bio je u ćutubhani do kraja 1921. godine. Naime, Džematski medžlis Gradačac<sup>22</sup>, niža upravna jedinica Povjerenstva, svojim dopisom od 22.01.1922. godine zatražio je da mu se zgrada ćutubhane dodijeli za kancelariju, što je i odobreno na sjednici Va-

15 Muteselim ili muselim je sinonim za kajmekam i znači upravitelj. Vidi: Name-tak, Fehim. nav.dj., str.479.

16 Vidi: Nametak, Fehim. nav.dj., str.27-28.

17 Isto, str. 27. Vjenčanje je obavljeno 16.1.1936. Vidi: Kamberović, Husnija. nav. čl., str. 177-178. Mustafa Hajrudin bio je prvi gradonačelnik Sarajeva za vrijeme austrougarske uprave. Muhamed-Bego Gradašćević potvrdio mi je u razgovoru u BZK Preporod u Gradačcu 12.11.2010., da je Nura-hanuma bila unuka Osman-paše Gradašćevića.

18 U okviru Dana općine Gradačac 22.10.2010.godine održana je manifestacija "200 godina srednjeg obrazovanja u Gradačcu". Referat o medresi Murat-kapetana Gradašćevića, prvoj srednjoj školi u Gradačcu (sagrađena 1810.) podnio je autor ovog teksta. Historijski presjek rada gimnazije Mustafa Novalić izložio je direktor gimnazije Djedović Mirsad, a MSŠ „Hasan Kikić“ direktor Jusuf Prljača. Vidi: Smajlović, Salih. U znaku uspješnog poslovanja, kulturnih manifestacija i hadžijskih dova // *Preporod: islamske informativne novine*. god. XL, broj 21/935 (1.novembar 2010.), str.20.

19 Vakufsko-mearifski saborski odbor, akt br.1327/11 od 16.2.1911. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac za 1911. godinu [neobrađeno].

20 O tadašnjoj organizaciji Islamske zajednice više u: Ustavi Islamske zajednice / priredio Salkić Muhamed. Sarajevo: El-Kalem, 2001.

21 Vakufsko-mearifski saborski odbor, dokument broj 5465 ex 911 od 11.2.1912. // Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac za 1912. godinu, [neobrađeno].

22 Zhtjiev su potpisali: Mustajbeg H. Ibrahimbegović, Muharem H. Šakić, Sadik Imamović, hafiz Nuri Džaferović i Mustafa Haseljić.

kufskog povjerenstva, održanoj 26.01.1922. godine. Neko vrijeme biblioteka je služila za potrebe Jugoslavenske muslimanske organizacije u Gradačcu.

Na temelju Zapisnika od 21.01.1927. godine vidi se da je od Muharemage Gromića, predsjednika Jugoslavenske muslimanske organizacije u Gradačcu zatraženo da odmah napusti kutubhanu i preda ključeve džematskom međžlisu Gradačac.

Nakon 1945. godine, biblioteka je 1949. godine dodijeljena preduzeću Autotransport.<sup>23</sup> Kasnije je, prema potrebama, mijenjala namjenu i služila kao ured Odbora Islamske zajednice i gradačkog Udruženja ilmiije, te kao mektebska učionica za djecu. Dakle, uvijek je bila društveno koristan objekat, bez obzira što nije služila svojoj pravoj namjeni, a vremenom je stekla i kulturno-historijsku vrijednost. U socijalističkom razdoblju Bosne i Hercegovine, bez obzira na navedene činjenice o značajnoj kulturnoj i prosvjetiteljskoj funkciji, nad kutubhanom se nadvila opasnost rušenja od strane tadašnje lokalne općinske vlasti.

U okviru plana izgradnje upravno-poslovne zgrade tadašnjeg Odbora Islamske zajednice uz džamiju Husejniju, u izdatoj građevinskoj dozvoli od strane Skupštine opštine Gradačac, Sekretarijat za privredu i finansije broj 02/3-351-42/72 od 05.06.1973. godine prema članku 4 bilo je predviđeno da se sruši stara upravna zgrada(kutubhana) Odbora islamske zajednice. Kada je gradnja upravno-poslovne zgrade bila gotova, Sekretarijat za privredu i finansije Skupštine opštine Gradačac rješenjem broj 03/10-361-18/74 od 11.2.1974. godine naložio je Odboru da u roku od 45 dana sruši staru kutubhanu.<sup>24</sup>

Nezadovoljan ovim rješenjem, a imajući u vidu značaj biblioteke za ovaj kraj, Odbor islamske zajednice podnio je žalbu Republičkom sekretarijatu za industriju i trgovinu u Sarajevu dana 26.2.1974. godine pod brojem 17/74. U žalbi je naglašeno da je zgrada u dobrom stanju, da ima historijski značaj i da je pod zaštitom države kao spomenik kulture i turistička atrakcija. Razmatrajući žalbu, Republički sekretarijat za industriju i trgovinu uputio je upit Republičkom sekretarijatu za urbanizam, stambene i komunalne poslove, a ovaj Sekretarijat je zatražio mišljenje od nadležnog mišljenje od nadležnog Zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti u Bosni i Hercegovini u Sarajevu.

Navedeni Zavod usprotivio se rušenju biblioteke naglašavajući u svom mišljenju da je džamija Husejnija, kao značajan spomenik kulture, rješenjem ovog Zavoda broj 88/51 od 20.1.1951. godine stavljena pod zakonsku zaštitu države. Ovim je istovremeno zaštićena i njena neposredna okolina, a to su grobovi u dvorištu i biblioteka čije rušenje nalaže Skupština opštine Gradačac. Neovisno od toga što je zaštićena kao neposredna okolina džamije Husejnije, zgrada je i sama spomenik kulture, jer predstavlja najstariju biblioteku u Gradačcu i jednu od rijetkih koje su sačuvane, o čemu svjedoči i natpis iznad vrata. Zahvaljujući ovakvom mišljenju Zavoda, zgrada biblioteke nije srušena. Danas je biblioteka dio nacionalnog spomenika džamije Husejnije, koja je nacionalnim spomenikom Bo-

sne i Hercegovine proglašena je 2004. godine.<sup>25</sup> U okviru priprema za obnovu njenog rada, u maju 2010. godine obilježena je 170. godišnjica od njezine izgradnje.<sup>26</sup>

#### 4. Rad biblioteke i knjižni fond

Rad biblioteke bio je organiziran kao i rad svih drugih biblioteka tog vremena. Biblioteka je funkcionirala do 1893. godine.<sup>27</sup> Imala je svog bibliotekara, koji se brinuo o knjigama, izdavao ih na čitanje i vodio evidenciju postojećeg bibliotečkog knjižnog fonda. Funkcija bibliotekara podrazumijevala je dobro poznavanje orijentalnih jezika, jer su knjige i rukopisi bili na tim jezicima. To navodi na zaključak da je dužnost bibliotekara vršio neko od tadašnjih imama Husein-kapetanove džamije. Stoga je osnovana pretpostavka da je do sada jedini poznati bibliotekar bio hafiz Mustafa ef. Imamović, dugogodišnji imam Husein-kapetanove džamije/Husejnije.<sup>28</sup> Tadašnje javne biblioteke imale su svoja pravila koja su regulirala način i uvjete posuđivanja knjiga na čitanje, te je i ova biblioteka morala imati slična pravila. Knjige biblioteke koristili su učenici i profesori medrese, kao i građani koji su u izvjesnoj mjeri poznavali orijentalne jezike. Utemeljena je tvrdnja da su usluge biblioteke koristili i čitatelji iz susjednih mjesta, naročito vjerski službenici. Treba naglasiti da se u to vrijeme nije lahko dolazilo do knjige i da je njihov broj bio ograničen. Time je edukativna funkcija ove biblioteke bila veća i značajnija od pojedinih tadašnjih gradačkih privatnih/porodičnih biblioteka kojima je pristup bio ograničen.

Knjižni fond ove biblioteke, imajući u vidu tadašnje obrazovanje i dostignuti stupanj naučno-tehnološkog razvitka, sačinjavali su rukopisi i štampane knjige na sva tri orijentalna jezika (arapski, perzijski i osmanski). Knjige i rukopisi bili su, u najvećem broju, iz područja islamistike, orijentalne lingvistike i historije. Prve knjige i rukopise zasigurno je obezbijedio Fadi-paša, utemeljitelj biblioteke. To se može zaključiti iz dokumenta Vakufske direk-

25 Odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine broj 07.2-02-255/04-5 od 2. novembra 2004. godine. Rješenjem Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti NRBIH iz Sarajeva broj 88/51 od 20. januara 1951. godine objekat je bio stavljen pod zaštitu države, a Rješenjem Zavoda za zaštitu spomenika kulture NRBIH iz Sarajeva br. 02-881-3 od 18. aprila 1962. godine džamija je bila stavljena pod zaštitu države i upisana u Registar nepokretnih spomenika kulture. Ovo rješenje je postalo pravosnažno 24. oktobra 1962. godine. Prostornim planom Bosne i Hercegovine iz 1980. godine ovo dobro je bilo evidentirano i svrstano u I (prvu) kategoriju kao kulturno-istorijsko dobro. Nacionalni spomenik čine: džamija, abdesthana, biblioteka i harem sa nišanima i ulazne kapije. Nacionalni spomenik se nalazi na lokaciji koja obuhvata k.č. br. 1192 i 1193 (novi premjer), što odgovara k.č.br. 9/86, 9/87 i 9/244 (stari premjer), z.k.uložak broj 725 k.o. Gradačac, Opština Gradačac, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina. Odluka je objavljena u „Službeni glasnik BiH“, broj 84/05. Također, vidi: odluke Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika za Gradačac, <http://www.kons.gov.ba>.

26 U okviru manifestacije *Dani islamske duhovne kulture u Gradačcu*, održane 14.5.2010. godine prigodnom tribinom obilježena je 170. godišnjica od izgradnje ove biblioteke. Na toj tribini podnešeno je nekoliko referata. O Fadi-pašinoj biblioteci govorio je Nusret Kujraković, glavni imam; o Gazi Husrev-begovoj biblioteci govorio je Mustafa Jahić, direktor te biblioteke; referat o NUB BiH podnijela je Bedita Islamović, a o kulturi Bošnjaka govorio je Senadin Lavić, predsjednik MO BZK Preporod u Sarajevu. Na kraju tribine, prisutnima se obratio Mustafa ef. Cerić, reisu-l-ulema.

27 Vidi: Traljić, Mahmut. nav.dj., str. 10. Drugi navode da je radila do 1890. godine. Vidi: Hadžijahić, Muhamed, Teufik Imamović. Gradačac i okolina : nacrt za monografiju. Gradačac : Narodni univerzitet u Gradačcu, 1960.

28 Hafiz Mustafa ef. Imamović (1853-1918) bio je imam u Husejniji od oko 1880-1918. godine. Naukovanje je završio u Istanbulu. Ukopan je u haremu džamije u kojoj je služio. Djed je prof.dr. Mustafe Imamovića. Više o tome // Kujraković, Nusret. nav.dj., str. 20.

23 Gradski Narodni odbor Gradačac, akt br.2617/49 od 9.12.1949. godine // Arhiva Međžlisa Islamske zajednice Gradačac za 1949. godinu.

24 Navedeni akti u: Arhiva Međžlisa Islamske zajednice Gradačac za 1973. i 1974. godinu.

cije u Sarajevu broj 2299/56 od 18.06.1956. godine.<sup>29</sup> U dokumentu se konstatira da je Fadil-paša Šerifović 1255. godine po Hidžri, odnosno 1839/40. godine prikupio za potrebe biblioteke 80 tvrdo ukoričenih rukopisa. Na koricama tih rukopisa bili su utisnuti pečati Murat-kapetana Gradašćevića, Džafer-kapetana Dubičkog, Ahmed-kapetana i drugih. To znači da je Fadil-paša, kada je dovršio izgradnju svoje biblioteke, prikupio i otkupio navedene rukopise od nasljednika navedenih kapetana, a moguće je da je neke od njih dobio na poklon za novoizgrađenu biblioteku. Najstariji od navedenih rukopisa je iz 1055. godine po Hidžri, odnosno 1645/46. godine, a najmlađi iz 1187. godine po Hidžri, odnosno 1773/74. godine. Dakle, biblioteka je u početku imala 80 rukopisnih djela, ali njezin knjižni fond zasigurno se uvećavao u kasnijim godinama. Koliko je bilo rukopisa i štampanih knjiga za vrijeme polustoljetnog rada biblioteke nije moguće utvrditi, jer nije sačuvana evidencija bibliotečkog knjižnog fonda.

Ostaje da se odgovori na pitanje gdje su završile knjige nakon prestanka rada biblioteke? Sasvim je osnovano zaključiti, na temelju tadašnje situacije u Gradačcu, da je prvobitno dio knjiga završio u bibliotekama gradačaćkih medresa, dio u privatnim/porodičnim bibliotekama, a jedan dio kod medresanskih profesora. Nakon prestanka rada medrese 1947. godine, medresanske knjige je preuzeo Medžlis Islamske zajednice Gradačac, a od dijela privatnih biblioteka otkupom 1974. godine formirana je Orijentalna zbirka Zavičajnog muzeja u Gradačcu. Na ova dva mjesta danas se nalazi dio knjiga i rukopisa neka današnje biblioteke Fadil-paše Šerifovića. Rješenje pitanja o kojim se tačno knjigama radi treba prepustiti budućim istraživanjima. Od ovih sačuvanih knjiga planira se formiranje orijentalne zbirke obnovljene Fadil-pašine biblioteke u Gradačcu u skoroj budućnosti.

### 5. Zaključak

Osnivanjem javne biblioteke u Gradačcu potpomognut je kulturni preporod, širenje pismenosti i prosvjetiteljska djelatnost, koji zahvataju Gradačac u 18. stoljeću. Biblioteka je odigrala zapaženu ulogu u kulturnom i vjersko-prosvjetnom životu gradačaćkih Bošnjaka iz šire okoline, posebno muderrisa, učenika medresa i vjerskih službenika. Značajna je i njena sadašnja kulturnohistorijska vrijednost, kao dijela nacionalnog spomenika Husein-kapetanove džamije. Ona predstavlja važan dio kulturnog naslijeđa Gradačća. Obnovom njezinog rada, Fadil-pašina biblioteka nastaviti će svoju nekadašnju edukativnu funkciju. Planirano je da postane specijalizirana biblioteka sa knjižnim fondom iz područja islamistike, orijentalne lingvistike, bosanskohercegovačke historije, kulture i umjetnosti.

<sup>29</sup> Na temelju jednog dokumenta iz Zemaljskog muzeja BiH u Sarajevu, Vakuf-ska direkcija je zatražila od Vakufskog povjerenstva u Gradačcu da provjeri šta je bilo sa tim rukopisnim djelima nakon zatvaranja biblioteke, odnosno tekije kako se navodi u tom dokumentu. Nije isključeno da su se povremeno održavali derviški zikrovi u biblioteci, jer je i sam osnivač pripadao nakšibendijskom derviškom redu. Vakufsko povjerenstvo je odgovorilo da ništa ne zna o sudbini navedenih rukopisa. Odgovor Vakufskog povjerenstva bio je više formalan i nije se temeljio na sprovedenom istraživanju. O tome : Vakufska direkcija u Sarajevu, dokument broj 2299/56 i 2340/56; Vakufsko povjerenstvo u Gradačcu, dokument broj 117/56, Arhiva Medžisa Islamske zajednice Gradačac za 1956. godinu.

### Izvori i literatura

- Anali* Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu, knj.17-18 (1999.)
- Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.
- Bosniaca : časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine. God.14, br.14, (2009)
- Diwan : časopis za kulturu. Gradačac, br.1 (1998)
- Fajić, Zejnil. Tabelarni pregled hidžretskih godina pre-računatih u godine nove ere. Sarajevo : Starješinstvo Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji, 1982.
- Hadžijahić, Muhamed , Teufik Imamović. Gradačac i okolina : Nacrta za monografiju. Gradačac: Narodni univerzitet u Gradačcu, 1960.
- Hadžiosmanović, Lamija. Biblioteke u Bosni i Hercegovini 1878-1918. Sarajevo : IP Veselin Masleša, 1980.
- <http://www.kons.gov.ba>.
- Kamberović, Husnija. Begovski zemljišni posjedi u Bosni i Hercegovini 1878-1918. Zagreb, Sarajevo : Hrvatski institut za povijest u Zagrebu i Institut za istoriju u Sarajevu, 2003.
- Kujraković, Nusret. Husein-kapetanova džamija i džemat Husejnija u Gradačcu : monografija povodom 180. godišnjice od izgradnje. Gradačac : Medžlis Islamske zajednice Gradačac, 2006.
- Mujezinović, Mehmed. Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine. Knjiga II. Sarajevo : IP Veselin Masleša, 1977.
- Nametak, Fehim. Fadil-paša Šerifović : pjesnik i epigrafčar Bosne. Sarajevo : Orijentalni institut u Sarajevu, 1980.
- Novi Muallim : časopis za odgoj i obrazovanje. God. VIII, br.31 (29.septembar 2007.)
- Preporod : islamske informativne novine. God. XL, broj 21/935 (1.novembar 2010.)
- Preporod : islamske informativne novne. God.VII, br.2/129 (1976.)
- Prilozi za orijentalnu filologiju. Orijentalni institut u Sarajevu. Broj 58 (2008.)
- Radovi* : časopis Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Vol. 30. (1997)
- Sarajlić, Esad. Gradačac sa okolinom u prošlosti. Gradačac : BZK Preporod OO Gradačac, 2008
- Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*. broj 84 (2005)
- Škaljić, Abdulah. *Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatsko-srpskom jeziku*. Peto izdanje. Sarajevo: Svjetlost, 1985.
- Traljić, Mahmut. Iz vjerskog i vjersko-prosvjetnog života Muslimana u Gradačcu. Gradačac : Odbor Islamske zajednice Gradačac, 1974.
- Ustavi Islamske zajednice / priredio Salkić Muhamed. Sarajevo : El-Kalem, 2001.